

ROMANIA'S DAY. ROMÁNIA BELÉP A HÁBORÚBA

„...a háttértörténet radikálisan különbözött és különbözik a kor diskurzusától...”
(Esterházy Péter)

A kerettörténet közismert. 1916. augusztus 27-én, vasárnap este fél 9-kor,¹ a román király bécsi követe átadott az OMM külügyi hivatalában egy jegyzéket („notification”) Románia hadüzenetével. A dokumentum küldönc útján egy héttel korábban már megérkezett Bécsbe és a képviselőt páncélszekrényében várta sorát.²

A bejelentés időzítése okozott egy kis bizonytalanságot a bécsi és a berlini kancelláriában, a készülődésről mindenkinek voltak régebbi és friss hírei. Budapesten is természetesen.³ A történetnek óriási irodalma is van, nem lapozok bele. Az ilyenkor szokványos témafelvezetés helyett, a kutatásaim közben (*Erdély a háborúban* munkacímvel készülő könyvem befejező fejezetéhez) begyűjtött tapasztalataimból osztanék meg – a keret szabta terjedelemhez igazodva – néhányat, leginkább a hadüzenet kiadásának árnyalására.

A jegyzék szövege félreérthetetlenül betájolja a kutató historikust arról, hogy a Román Királyság az olasz kifordulással okafogyottnak ítélve azokat az érveket, amelyek Ausztria–Magyarországgal kötött szövetsége révén a hármasszövetség politikai rendszeréhez „való csatlakozását előidéztek... visszavette cselekvési szabadságát”⁴ és végjátzmába kezd.

I. Ferdinand román király, sok töprengés és vívódás után, eldöntötte: „Ich habe gekämpft und gerungen aber jetzt bin ich geschlossen! – Átértelmezett, szabatos fordításomban: mindent megfontoltam és mindent meggondoltam...” Vagyis, ahogy a mi historiográfiánkból ismerjük: „Ich habe alles geprüft und erwogen...” Bejelentésének tétjét az informális koronatanácson, azon melegebben, rövid levélben megírta „személyes barátjának”, III. Vittorio Emanuele olasz királynak: „Elindultunk arra az útra, amelyen Románia beteljesíti azt a művet, amit feledhetetlen emlékü nagyapád⁵ megvalósított. Nem kétséges, hogy ehhez nem nélkülözhetjük Olaszország szolidaritását és szimpátiáját.”⁶

A kulcsszó nyilvánvalóan a mű, az olaszok földjének az egyesítése egy akolban. Ennek pedig egyik, szerződés szabta feltétele a hadba indulás Isten nevével, reménykedve.

¹ Diplomáciai ügyiratok 1916. 73–78. o.

² Traian Stăcea őrnagy megbízatása volt, akinek az akadálytalan határátlépés után ezt Pestről kellett visszajeleznie a vezérkar hadműveleti osztályára, Rosetti vezérkari őrnagynak. A tükön ülő Emanoil Porumbaru külügyér több alkalommal áttelefonált a hírért, míg aztán 25-én megjött a távirat az őrnagy lakása címére Bilciurescu Grigore (1874–?) budapesti főkonzul (1916 végén Románia stockholmi ügyvivője, 1917-től oslói meghatalmazott követe) aláírásával: „Traian bittet Sie, die bei Ihnen vergessene Hutschachtel ihm naechster Gelegenheit nachzusenden.” Vagyis: Traian kéri, hogy az első adódó alkalommal küldje utána az itthon felejtett kalaptartó dobozát. Lásd *Rosetti* 1997. 78. o.

³ *Galántai* 2001. 220–221. o.

⁴ Diplomáciai ügyiratok 1916. 77. o.

⁵ Vittorio Emanuele II di Savoia (1820–1878).

⁶ A levél keltezése: 1916. augusztus 14/27, az informális koronatanács napja, Levéltári jelzete: ANIC, Fond Regele Ferdinand, dosar V 755/1916. Közli *Cristescu* 2015.

Ferdinand király szavaival, egy corneille-i fordulattal: „Puisse la Roumanie dominer ses adversaires comme je me suis rendu maître de moi-même.” Szabad fordításban: „Legyen, hogy Románia úgy győzedelmeskedjen az ellenfelein, mint ahogyan én azt magamon megtettem!”

August von Cramon⁷ emlékiratából ismert történet az első ijedség epizód. Összefoglalva: a Ballplatzon este átadott román hadüzenet híre forró dróton a Teschenben összekötőként tartózkodó August von Cramon fülébe jut. Ellenőrzi a hírt, aztán áttelefonál a német főhadiszállásra, a sziléziai Plessbe. Az ügyeletes kapcsolta főnökét, Falkenhayn tábornokot. A német hadsereg vezérkari főnöke – Unglaublich! – hihetetlennek tartja a hírt,⁸ és utasítja Cramont arra, hogy ellenőrizze. Megtörtént – válaszolja Cramon. Falkenhayn tárcsáztatja a szokásos, esti *skatpartiban* ülő II. Wilhelm császárt, akit a *wie ein Blitz aus heiterem Himmel* (mint derült égből a villámcsapás) ért a hír. Első gondolata, hogy: ez a háború végét jelenti! Más megfogalmazásban: azonnal béketárgyalásokat kell kezdeni!⁹

Nem lehet véletlen, hogy a német császárnak első, a helyzet sugallta gondolata a béketárgyalás volt. Burián báró részleteket is tud a német „békedélibábról”. Augusztus 29-i feljegyzése: „N[émetor]szág valami békedélibáb után szalad: német és orosz követ beszélgetése Stockholmban; Jagow beszélgetése Villalobarral¹⁰ Brüsszelben.” Három nappal korábbi feljegyzéséből azt is tudjuk, hogy a trónörökösnél, Karl Franz Josef főhercegnél tett bejelentkezésén – aki egyébként „Kitűnő benyomást tesz. Szépen fejlődik” –, egyebek között „békelehetőségek latolgatása” is téma volt.¹¹

Sejthető a meleg helyzet. Maurice Paléologue, a pétervári francia nagykövet is tud egyet, s mást erről: „Stockholmban a petrográdi pénzügyi körök Svédország közvetítésével állandó érintkezésben vannak Németországgal és a háborúról alkotott minden véleményüket Berlin sugallja. Azon a témán, amelyet néhány hét óta fejtegetnek, szemmel láthatóan rajta van a német bélyeg. Úgy kell nézni a dolgokat, mondogatják, amint vannak. A hadviselő feleknek el kell ismerniük, hogy soha sem sikerül egymást leteperniük, megsemmisíteniük. A háború szükségképpen egyezkedésekkel jár és megalkuvásokkal fog végződni. Minél előbb, annál jobb...”¹²

Constantin Diamandi, a pétervári román követ igen közvetlen viszonyban volt Paléologue-gal. Nyilvánvaló tehát, hogy a minden rezdülésre figyelő, szűkszavú elemző hírében álló Brătianu román miniszterelnöknek is voltak értesülései a német „békedélibábról”. Nem jellemző, de a román király és kormánya korábbi és a helyzethez alkalmazkodó döntéseinek egyértelmű stratégiai összefüggéseire utal, politikai megnyilatkozásai közül egy, első kézből. A florești-i családi birtokról Bukarestbe tartó gépkocsiban, történészhallgató fiával való beszélgetésének részlete 1916. augusztus 8/21-én, egy héttel a hadüzenet átadása előtt:

⁷ Cramon 1922. 76. o.

⁸ Erich von Falkenhaynknak van a „hihetetlen” történetére egyféle magyarázata: „Én úgy véltem, hogy [Románia] hadbalépése – ha még ebben az évben megtörténik – akkor az a termény betárolása után lehetséges, azaz szeptember vége felé.” *Falkenhayn* 1921. 8. o.

⁹ Müller 1959. 198. o. Vö. *Afflerbach* 1966. 447. o.

¹⁰ Rodrigo de Saavedra y Vinent, marqués de Villalobar (1864–1926) brüsszeli spanyol követ.

¹¹ *Burián* 1999. 180. o.; Erich Ludendorff futólag említi, hogy „Der Gedanke zum Frieden zu kommen wurde von ihm nicht erörtert”. (Fordítása: A béketárgyalások nem kerültek szóba.) Lásd *Ludendorff* 1919. 188. o.

¹² *Paléologue* [é. n.] II. k. 109. o.

„Miért van az, hogy Mihai Viteazul példája és alakja elevenebb a népi emlékezetben, mint a Ștefan cel Mare alakja? Mert céljaink megvalósíthatóságának értelmezhető, valós példajaként szolgál. Mi is hasonló helyzetbe kerülhetünk: nem tudom, hogy mit hoz a háború, lehetünk győzők, Szerbia sorsára juthatunk, de elavulhatatlanul igazoljuk jogainkat a magunk területeire... A legfontosabb döntés előtt vagyunk. Ha a békét nélkülünk kötik meg, felmorzsolódunk egy Nagy-Magyarország és egy Nagy-Bulgária között. A világnak látnia kell, hogy mit akarunk, és azt miért akarjuk...”¹³

A béke¹⁴ csakugyan boríthatta volna a táblát, még azelőtt, hogy a Román Királyság végjátszmában megtehetette volna az első lépést!

A kényszerhelyzetről több – témabeli értekezésben, nem feltétlenül egybehangzó következtetésekkel ugyan – érdekes történeteket olvashatunk.

Bécsben és Berlinben tudtak Románia szorultnak vélt helyzetéről, az kétségtelen. Augusztus 14-én tudtak: „Ma az O[rosz]ország által szabott határnap, melyre követelik a román-entente megegyezések aláírását” – olvasom Burián István ez időben közös külügyminiszterünk naplójából. Azt is, hogy: „a kancellárral folyt beszélgetésben az is meg lett állapítva az én indítványomra, hogy, amint lefolytak a jelen offenzívák, megtapogatjuk a helyzetet, s esetleg Ang[lia] felé én keresek érintkezést.”¹⁵

Apropó Anglia! A francia kormány kezdeményezésére a szövetségesek november első napjaiban tárgyalnak a román kormánnyal egy 200 000 főnyi orosz hadsereg átvonulásáról a szerbek megsegítésére. A román miniszterelnök közli Anglia bukaresti követével, hogy ehhez nem járulhat hozzá, amennyiben ezt egy dokumentumban előzetesen nem rögzítik. Fől is sorolta öt pontban azokat a katonai feltételeket, amelyekre az antantnak garanciát kellene vállalnia. Ellenkező esetben „a román kormány fenntartja cselekvési szabadságát.”¹⁶

Az orosz hadsereg főparancsnoka, Alekszejev¹⁷ tábornok azonnal nyugtázza Brătianu álláspontját: „A cári főhadiszállásra érkezett valamennyi jelentés arra mutat, hogy az orosz hadsereg ez idő szerint már nem számíthat a románok segítségére... közvetve azonban hathatós segítséget nyújthat [Szerbiának], éspedig azzal, hogy újra megindítja Galiciában az offenzívát.”¹⁸

Nagy volt a kísértés más összefüggésben is.

Az hírelt bukaresti körökben, hogy a kormány ígéretet kapott a Deutsche Banktól egy jelentős kölcsönre. Nem zörög a haraszt, ha... A Deutsche Bank kezelte a nem kevés német gazdasági érdekeltség betéteit Romániában. Poklewski-Koziell orosz követ bizalmasan jelentette is a hírt Szazonov külügyérnek.¹⁹

¹³ Brătianu, 20–21. o.

¹⁴ Igen jó összefoglaló: Fiedler 2010. 134–155. o. (http://othes.univie.ac.at/11120/1/2010-09-14_0401062.pdf) (A letöltés időpontja: 2014. május 5.)

¹⁵ Burián 1999. 179. o.

¹⁶ *Paléologue* [é. n.] II. k. 99. o.

¹⁷ Alekszejev Mihail Vasziljevics (1857–1918) tábornok, az orosz hadak fővezére.

¹⁸ *Paléologue* [é. n.] II. k. 100. o.

¹⁹ A távirat kelte: 1915. november 1. DDSR 200-201.

Ha nem is bizonyult később igaznak a híresztelés, nem véletlen az, hogy Szazonovnak a Duma gazdasági bizottsága előtt magyarázkodnia kellett, többek között a román kapcsolatról.²⁰

Az antant és Románia tárgyalásai 1916 tavaszán-nyarán viszonylag egyenes pályára álltak, de a tárgyaló felek abban nem vettek részt azonos lelkesedéssel. Alekszejev tábornok legfelsőbb kívánságra 1916 januárjában mégis talált 10 hadosztályt Románia támogatására. Ha elhatározza, hogy belép a háborúba, ezek a divíziók a történelmi Moldva déli határán, alkalmasint északon, az Erdéllyel szomszédos határrészekén bevetethők lehetnek, de a Dunánál semmiképpen. Februárban már kívánatosnak tartotta egy román összekötőtiszt jelenlétét az orosz főhadiszálláson a katonai egyezmény részleteinek a kidolgozására.²¹

Májusban még nincs megállapodás. Sőt, Joffre²² francia tábornok és Alekszejev táviratváltásának szövegeiből az is kiderül, hogy a román katonai igények dolgában osztják egymás véleményét. „...helyes volna – írja Joffre – megértetni Romániával, hogy együttműködése, bármily kívánatos is, nem föltétlenül szükséges számunkra, és hogy ha ez az ország idővel meg akarja kapni azokat a kárpoztalásokat, amelyeket óhajt, el kell szánnia magát, hogy megadja a szövetséges hadseregeknek a valóságos fegyveres támogatást abban a formában, amelyben mi kérjük tőle.”²³

A katonai megállapodás végül július 23-ára elkészül és azt *ad referendum* a szövetséges hadseregek főparancsnokai,²⁴ illetve megbízottainak konferenciáján, Párizsban, a francia hadügyminisztérium Rue Saint Dominique-i épületének első emeleti konferenciatermében írták alá. A román kormány képviselőjében, a szükséges kormányfői felhatalmazással, Vasile Rudeanu ezredes írja alá.²⁵ Ez az első olyan dokumentum, amely elkötelezi Romániát a háborúban való részvételre.

A júliusi forgatókönyv nem került a terepasztalra. Sem az orosz katonai vezetés, sem a román miniszterelnök nem fogadta el, mert francia kívánságra a bolgárok ellen kezdett volna a román hadsereg, augusztus 1-jén. Brătianu álláspontja szerint a háborúba lépés időzítése különben sem a katonai megállapodás tárgya, hanem a politikai szerződésé, az meg mindenképpen meg kell, hogy előzze a katonai megállapodást. Az orosz vétó és a román kifogások elég volt ahhoz, hogy új lapok kerüljenek az asztalra. Úgy tűnik, hogy nem volt sietős a román beszállás a háborúba, csak a Román Királyságnak. Bukarestben a politikai szerződésre összpontosítottak inkább, aminek már volt egy 1915-ben elvileg elfogadott változata. Röviden Joffre bevezető szövegében volt ráutalás a július 23-i konferencián.

²⁰ Diamandi távirati jelentése Bukarestbe 1915. december 13/26-án. AMAE (A Román Külügyminisztérium Levéltára) fond 71, 1915-1918, E2, partea a II-a, vol 33, 199.

²¹ *Paléologue* [é. n.] II. k. 166. o.

²² Joseph Joffre (1852–1931), 1916. december közepéig a francia hadsereg fővezére.

²³ *Paléologue* [é. n.] II. k. 263. o.

²⁴ Joseph Joffre francia vezérlő tábornok, Sir William Robertson a brit hadak vezérkari főnöke, Galinski tábornok az orosz cár megbízottja, Mihailo Rašić tábornok a szerb fővezérség párizsi megbízottja, Braganza ezredes, az olasz fővezérség megbízottja, Roques tábornok, francia hadügyminiszter, aki a konferenciát elnökölte.

²⁵ *Rudeanu* 1989. 260–261. o.

Az említett tárgyalási előzmények visszavezetnek a háború kezdetére.

Mi, bejelentett szándékaink szerint büntető hadjáratra indultunk 13 hónappal korábban úgy, hogy szövetségünket tájékoztatásra sem méltattuk.²⁶ A Román Királyság ellenben helykeresőbe a nemzeti összetartás reményével szétzilált Európának abban a szegletében, ahol fél évszázada egymásnak feszülnek az indulatok. Közben mi már indulásból vesztesre álltunk, Romániát titokban új szövetségre hívták.²⁷

Nyílt titok volt.

A terepasztalon is bejárt téma. Más összefüggésben ugyan, de júliusban két alkalommal is egyeztetett a német és a monarchia vezérkari főnöke – von Falkenhayn és Conrad von Hötzendorf – egy Románia elleni, tüntető katonai kezdeményezésről. A tervben, amelynek része volt Mackensen tábornagy vezetésével a Bulgáriában csoportosított sereggel egy Nikápolyból, dunai átkeléssel indított, összehangolt hadművelet,²⁸ aktív csendestársként benne voltak a bolgárok is, amihez Jekov tábornok Plessben, a német főhadiszálláson – a bolgár cár jelenlétében – az év elején már elkötelezte a bolgár hadsereget.²⁹ Ebből ugyan semmi nem lett, mert a Berlin (és Bécs) élelmezésének segítségére gabonával megrakott és az al-dunai kikötőkben vesztegoló flottánkat végül a román folyamórság – kénytelen-kelletlen átengedte.³⁰

A Román Királyság különjárása a berlini kongresszus óta nyilvánvaló.³¹ Az is, hogy ebben a különjárásban, amelynek egyik kapaszkodója I. Károly király,³² nem önzetlen német támogatással, a monarchiával kötött megállapodása, amely már az első szakítópróbát is alig állta ki. 1912-ben a király magánlevéltárába került.³³ A következő évben a balkáni háborúkat lezáró bukaresti béke-megállapodás után a térség békebírájaként üdvözölte a német császár és ezt minden diplomáciai házalásunk dacára nekünk is tudomásul kellett vennünk.³⁴ Sajnos, nem építettük be a helyén nagyhatalmi térségbeli esélytelenségünk további diplomáciai terveibe, hanem ellenségnek választottuk Szerbia mellé Romániát!

Talán nem véletlen, hogy a hasonló dilemmával küszködő, titkos klubtárs, Olaszország számára nem volt ismeretlen a román készület. I. Károly király egy alkalmi kihallgatáson Fasciotti olasz nagykövetnek említést tett arról, hogy adott helyzetben vitatható a casus foederis. Fasciotti jelentése után San Giuliano olasz külügyminiszternek azonnal az jutott az eszébe, hogy okos dolog lenne a két összehangzó álláspontot egy szerződésben rögzíteni.

²⁶ Diplomáciai ügyiratok 1916. 77. o.

²⁷ Vö. *Balan* 2016. 135–157. o.; *Szazonov*, 372. o.

²⁸ *Foerster* 1938. 280. o.

²⁹ *Falkenhayn* 1921. 4. o.

³⁰ *Krámlí Mihály*: A román hadba lépés hatása a dunai hajózásra 1916-ban. A marosvásárhelyi centenáriumi szimpóziumon, 1916. augusztus 28-án elhangzott előadás. A kiadásra készülő, birtokomban lévő kézirat, 3–5. o.

³¹ *Kosztá* 2014. 73–79. o.

³² A román nyelvű szakirodalomban I. Carolként szerepel.

³³ „...ha jól értettem, akkor a Monarchia elleni támadás esetében Románia eleget tesz szerződésben vállalt kötelezettségének, ha viszont a Monarchia egyéni vállalkozásba kezd, akkor hasonló támogatásra (Románia nem kötelezi el magát) ne számíton (wenn die Monarchie selbst der Anhrfeifer wäre, Rumänien zu einer solchen Hilfe nicht verpflichtet sein würde)” *Conrad* 1922. 351–372. o.

³⁴ TIÖM VI. k. 2041/a (a 2041. számú előterjesztés melléklete), 365. 1913. augusztus 24-ére jegyzi fel Burián: „Revízió nem lesz, mert mindenki mindent megunt. Mi, úgy javasoltam, elejtjük gráciával, midőn a bukaresti béke hivatalosan tudomásunkra hozatik.” *Burián* 1999. 71. o. Bővebben erről *Kosztá* 2014. 189–194. o.

zíteni. Még aznap, postafordultával utasította bukaresti megbízottját, hogy keresse fel Brătianu miniszterelnököt és közölje vele bizalmasan, hogy a római kormány ugyan még nem döntötte el, hogy mit tesz majd egy háborús helyzetben, de semmiképpen nem tartja kötelességének a „hármasszerződés betűje és szelleme értelmében, abban részt vállalni.”³⁵

Bár a háború történetének irodalma a Román Királyság jóakaró semlegességét a koronatanács döntésének tudja, annak a története sokkal árnyaltabb. Az olasz semlegességi nyilatkozat távirati híre ebédidőben érkezett meg Sinaiára, de nem volt döntő jelentősége. Brătianu miniszterelnök már kész szöveggel³⁶ érkezett a Peles-kastély zeneterebe. A résztvevők álláspontjának meghallgatása után, a király dolgozószobájába visszavonult három pártvezető változtatás nélkül, közlésre elfogadta. Az pedig nem semlegesség, hanem várakozási álláspont üzenetét küldi Berlinbe és Bécsbe is. A kérdés legjobb román ismerője szerint³⁷ ezzel a talányos nyilatkozattal részre nyitva maradt az ajtó. Brătianu Pétervárról és Párizsból garanciákat várt álláspontja kialakításának érveivel. Bizott abban, hogy Bécsben meg baráti gesztusként értelmezik és fogadják a kormány nyilatkozatát.

Szazonov orosz külügyminiszter jelentkezett az első ajánlattal. Diamandi, a román király pétervári követe különhajón hozta Bukarestbe az első fogalmazványát egy Párizsban és Londonban is olvasott szövegnek. Másképp fogalmazva: Pétervár felé fordulva, két hónapig tartó egyeztetés után,³⁸ erős feltételekkel a keleti naptár szerint 1914. szeptember 18-án, a Gergely-naptár szerint október 1-jén az egyeztető felek elfogadták és az másnap, diplomáciai levélváltással, hatályba is lépett.³⁹

Az eredeti szöveg lényege összefoglalva: 1. a Román királyság jóakaró semlegességet vállal Oroszországgal szemben; 2. Oroszország ellentételezi azzal, hogy szavatolja szomszédja aktuális határait; és 3. elismeri azt a jogát, hogy magához csatolhatja Ausztria–Magyarország románok lakta területeirészeit, kivéve Bukovinát, ahol népszavazással döntenek majd a terület megosztásáról.”

Amióta nem titok a titok, ezt a megállapodást *Szazonov–Diamandi paktumként* ismerjük. Tovább a történet már egyenes úton halad a „végjátzsma” felé.

„Tudatában voltunk viszont annak, írja Románia pétervári nagykövete, Constantin Diamandi kéziratos emlékiratában, hogy a nemzeti egység megvalósításához semlegességi megállapodás nem elég. Több alkalommal figyelmeztettek is bennünket Péterváron, meg másutt is arra, hogy a semleges országokat nem hívják meg a béketárgyalásokra, és követeléseiket sem adhatják elő. Következésképpen oktalanság volt azt hinni, hogy Románia semleges maradhat egy olyan konfliktusban, amelyben egyértelműen a nemzetek önrendelkezési joga volt a tét. Világos volt számunkra tehát, hogy ábránd határaink újrászabása nélkül, hogy a háborúban katonailag részt vennénk. Minden szövetségesünk Románia együttműködését és a háborúba való bekapcsolódását kívánta. Számukra ez volt a legfontosabb kérdés, számunkra viszont az, hogy országunk jövőjét biztosítsuk.”⁴⁰

³⁵ Căzan – Zoner 1979. 417. o.

³⁶ BCS (Nemzeti Könyvtár Levéltára), két helyen is: Fond Brătianu, pachet XVIII, dosar 23. és fond Saint George pachet XXX, dosar 31.

³⁷ Căzan – Zoner 1979. 418. o.

³⁸ A részletekről: ANIC (Román Központi Történelmi Levéltár), Fond Diamandi 104., 24–35., 122. cs.

³⁹ *Diamandi* 1929. 804–808. o.

⁴⁰ *Diamandi* 1929. 812. o.

A kivárás, vagy az ún. jóakaró semlegesség huszonhárom hónapja alatt Diamandi megfogalmazásában Románia szövetségesei, 1915 őszén a már verekedő olasz kormány is, minden eszközzel próbálták meggyőzni arról, hogy ideje a színvallásnak és a konkrét katonai együttműködésnek. Gorlice után volt meleg a helyzet. A német vezérkar és az osztrák–magyar hadvezetés, ahogy fentebb már erről szó volt, mérlegelte a renitens, kiismerhetetlen szövetséges megregulázását az ellehetetlenült törökországi beszállítások okán. Átmenetileg az A-változat volt a nyerő. Falkenhayn a Szerbián át vezető út biztosítását látta célszerűnek, miután Románia vállalta, hogy teljesíti a központi hatalmakkal megállapodott kereskedelmi szerződéseit.⁴¹ Az olasz sürgetés későn, a februári⁴² együttműködési megállapodás dacára, csak a negyedik isonzói csata idején, november elején érkezett.⁴³

Közben és folyamatosan érkeztek, leginkább német ösztönző ajánlatok, közbenjárásokat ígérve a bécsi külügyben, illetve a magyar kormánynál Erdély és a monarchiabeli román nemzetrészek ambícióinak és helyzetének „rendezésére”.

Meldungen aus Bukarest besagten damals, daß uns der dortige deutsche Gesandte, Herr von dem Bussche, auch in der Frage innerer Reformen in Siebenbürgen in den Rücken gefallen sein, indem er die Rumänische Regierung wissen ließ, sie brauche sich nicht mit Budapester (und Wiener) zugeständnissen innerer Reformen zufrieden zu geben⁴⁴ – írja von Werkmann, Karl császáruk titkára⁴⁵ – itt több alkalommal idézett könyvében – szövetségünk erőszakos aknamunkájáról. Németország tudni fogja majd érvényesíteni azt, amit Ausztria-Magyarország (tulajdonképpen Magyarország) még nem hajlandó és viszszautasít. Mi több, külügyünk álláspontja dacára, kiejánlott osztrák és magyar területeket. Wirkmann tanút is idéz az előbbieket hitelesítésére: I. Károly király szeptember 19-i naplófeljegyzését „Nem vagyok jól. Este fél 7 és fél 9 között nálam volt Herr von dem Bussche és koncessziókat ígért az erdélyi románok számára és határkiigazítást Bukovinában...” Azt tudjuk a Tisza–Czernin levelezésből, hogy „die Sache indiscutabel sei”, vagyis hogy nem téma, üres beszéd mindaz, amit a német követ ajánlgat. Az ügy persze sokkal árnyaltabb. Egy 1915. május 31-re keltezett levelében Tisza István figyelmébe ajánlja az akkor már (Tisza ajánlatával megtámogatott) közös külügyérnek,⁴⁶ Burián Istvánnak „a Frankfurter Zeitung 28-iki esti lapjának vezércikkét, valamint a Tägliche Rundschau 29-iki esti lapjának Koródy cikkét Romániáról. Úgy látszik a németek megint meg vannak a mi románjainknak teendő engedmények dolgában örülve s olyan hurokat pengetnek, amelyek ma, amidőn a cenzúra fennállása folytán a német kormány intencióinak megnyilvánulását keresik minden újságközleményben, a legkárosabb hatást gyakorolhatják. Kérlek légy szíves ezek ellen az ostobaságok ellen a legerélyesebben demonstrálni.”⁴⁷

⁴¹ Falkenhayn 1921.

⁴² 1915. január 24./február 6-án Románia és Olaszország titkos szerződésben védszövetséget kötött osztrák–magyar támadás esetére.

⁴³ Peticari tábornok titkos küldetése a király és közvetve a királynő megbízásából III. Victor Emanuele olasz királyhoz.

⁴⁴ Bukaresti (sajtó) jelentésekből arról értesülünk, hogy az ottani német követ, von dem Bussche báró a hátunk mögött ügyeskedik, és azt hiteti el a román kormánnyal, hogy az erdélyi belső reformok ügyében neki nem kell Budapesttel és Béccsel egyeztetni.

⁴⁵ Werkmann 1931. 27–28. o.

⁴⁶ 1915. január 13 óta.

⁴⁷ TIÖM III. 1118./331. Br. Buriánnak. 1915. május 31.

Előbb az ajánlatával I. Károly királynál házaló von dem Bussche egy évvel később, érdekes módon ugyancsak szeptember 19-én, megismétli a német ajánlatot, de előbb Marghiloman⁴⁸ konzervatív pártvezérhez kopog be azzal a kéréssel, hogy fűrkésse ki Brătianu miniszterelnök álláspontját az egyelőre titkos ajánlat ügyében. Marghiloman másnapra találkozik Brătianutól, ami összejött délelőtt 11 órakor. A titkos ajánlat lényege: „Bukovinát az osztrákok átadják, ha visszafoglalták, Erdély jogállásáért visszaállítanak a kiegyezés előtti formában, politikai jogok a honos románoknak, és több mint valószínű, hogy *szabad hajózás a dunai Vaskapu szorosban*.”⁴⁹

Marghiloman és Brătianu beszélgetése Marghiloman naplójának bejegyzése szerint:

„– Hajlandó vagyok fenntartani a semlegességünket, amíg csak tudom, mindenféle koncesszió nélkül – válaszolta az ajánlat meghallgatása után Brătianu. Bukovina? Nem törődnek bele az oroszok. Jogot az erdélyieknek? Attól tartok, hogy az senkit nem hoz lázba Romániában. Statútum? Megosztja majd őket [az erdélyi románokat]. Egyik fele odasimul majd a magyarokhoz, a másik fele hevesen ellenezni fogja.

– Szükségem lenne azonban határkorrekcióra Erdélyben.

– Mire gondol?

– Azt hiszem, tudja: Hátszeg és Karánsebes, ez a két román ajkú tömb!

– Ki adja azt ide a semlegességünkért?

– És, ha Oroszország különbékét köt? – kérdezett Marghiloman.

– Kizárt!

– És, ha Oroszország felajánl mindent és odaajándékozza a Bánátot?

– Lehetetlen Szerbia miatt! – legyintett Brătianu.”⁵⁰

Természetesen nekünk is voltak szerény ajánlataink.

„Gróf Czernin, osztrák–magyar miniszter a múlt szerdán átnyújtotta Brătianunak kormánya következő ajánlatát: Ausztria–Magyarország császári és királyi kormánya Romániának végleges és jóakaró semlegességéért felajánlja Bukovina egyik részét a Szeret folyóig, beleértve Putna vidékét, Nagy István sírjával együtt. Kötelezi magát megváltoztatni a monarchiában élő románok rezsimjét. Egyetem építését engedélyezi Brassóban, a közhivatalokban nagyobb mértékben alkalmazza őket és nagyobb szabadságot engedélyez nekik az egyházak vezetésében.

Azon esetben, ha Románia azonnal akcióba lép a központi hatalmak mellett Ausztria–Magyarország felajánlja neki:

1./ Az egész román lakta Bukovinát Csernovcival együtt a Prut folyóig;

2./ a Dunát a Vaskapu túlsó részéig, Mehádiával bezárólag;

3./ Kötelezi magát a monarchiában élő románok rezsimjének megváltoztatására, mint fentebb, de nem adja meg az autonómiát;

4./ Kötelezi magát, hogy az osztrák–német csapatok elfoglalják Besszarábiát⁵¹ és azonnal átengedik azt Romániának.

⁴⁸ Alexandru Marghiloman több romániai német pénzügyi érdekeltségben csendestárs, némely német és osztrák–magyar vállalkozásban igazgatótanácsi tag. Főbizalmas, ha úgy tetszik. Vö. *Bulei* 1981. 81. o.

⁴⁹ *Magnus* 1917. 91–92. o.

⁵⁰ *Marghiloman* 1927. 479–480. o.

⁵¹ Károly király halála előtt pár nappal hölgyeinek (Erzsébet királyné és udvarhölgye, Sabina Cantacuzino) bevallja, hogy „Egyetlen dolgot szeretnék megérni még: annak a három megyének a visszaszerzését, amelyet az ország uralkodásom alatt veszített el.” A királyi sóhaj Besszarábia három, Duna-delta melléki járására:

Az ajánlatok végrehajtását Németország garantálja.

De a legfontosabb az, hogy Ausztria–Magyarország terminust tűz ki az egyik, vagy mindkét ajánlat elfogadására, vagy visszautasítására.

Úgy hírlik, hogy az időpont egy hónap, éppen ameddig a németek véleménye szerint a törökök ellenállni tudnak a szárazföldön. A határnapot illetőleg meg nem alkuvónak mondja magát az osztrák–magyar kormány, ami Törökország kétségbeesett helyzetének a jele, de Németország gazdasági helyzete is emellett szól, mivel a német termés úgy látszik nem sikerült és szüksége van Románia tranzitójára.

Ezt az ajánlatot a király és a miniszterelnök tárgyalják.”

A szöveget dr. Pallady (Pallády) Leontin (Leon) miniszteri fordító⁵² a *Dimineața* című folyóirat 1915. július 9-i számából tallózta és fordította, ez volt a Tisza István asztalára is kerülő, szokásos, napi (július 10-i) román sajtószemle bevezető híre.⁵³

Marghiloman naplójából kiderül, hogy Czernin több alkalommal bizalmasan szóba hozza az ajánlatot. Július 22-én viszont fölháborodva említi, hogy 4 nap múlva lejár a válaszadás határideje és Brătianu a füle botját sem mozgatja. Utolsó találkozásukon csak annyit mondott, hogy „Az oroszokat még nem verték meg!” Marghiloman rákérdezett arra, hogy mi az, amit Erdély dolgában felajánlott? Czernin válasza: „Brătianu soha nem beszél Erdélyről. Egyáltalán nem érdekli!”⁵⁴ Július 27-én Czernin Sinaiáról Bukarestbe utazik és közli Brătianuval, hogy a türelmi idő lejárt, a monarchia visszavonja ajánlatát.⁵⁵

Egyetlen közös téma halad tovább: a gabonavásárlások ügye, ami kiváltja a német és az osztrák–magyar vezérkar által fontolgatott katonai beavatkozás tervét.

Brătianu rezzzenéstelenül elhajózott a szirének szigete mellett.⁵⁶

Az 1916. augusztus 27-i informális koronatanácson, amelyet a Románia háborújáról érkező historikusok a háborúba lépés meghatározó momentumának vélnek, Marghiloman és az erdélyi származású Titu Maiorescu, korábbi miniszterelnök, az 1913. augusztus 1-jei bukaresti béke házigazdája a „Fel Erdélyre!” lelkesedésre fenntartják álláspontjukat az erdélyi románok határozatlanságáról. Marghiloman saját hatáskörben az Erdélyben tájékozódó, hétfalusi születésű Victor Verzea⁵⁷ ezredestől kért ezt megelőzően eligazítást a „nemzettársak” szándékairól. Verzea találkozott Aurel Popivici-csal, Sándor János belügyminiszterrel, beszélt Alexandru Vaida-Voevoddal és Aurel Vladdal. Szemleútján megbizonyosodott arról, hogy ostobaság területi engedményeket kérni, teljesíthetetlen. Három megye elcsatolása érzékenyen csökkentené a románok többségi arányát a maradék többiben.⁵⁸

Kahul, Bolgrád és Ismail, amelyeket a berlini kongresszuson Oroszország elcsatolt, a Török Portától elvett Dobrudza „ellenében”. *Cantacuzino* 2014.

⁵² Műfordító, neve több tankönyv, illetve irodalmi fordítások (Shakespeare és Tolsztoj) címlapján szerepel. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (1919–1924.) IV. közlemény. 348. o.

⁵³ MREZSLT 45. Burián István iratai. A *Dimineața* című napilap antant érdekeltségű lap volt, akárcsak a közleményt német diverziónak minősítő *Adevărul*. Érdekes módon a tallózott szövegek többsége a német és osztrák–magyar finanszírozással megjelenő *Ziua*, *Inainte*, *Minerva*, *Dreptatea* és *Moldova* lapokból került be a sajtószemlébe. Az egyetlen kormány közeli lap, a *Viitorul* harctéri híreket közöl, közöttük az aradi *Románulból* átvett, Lemberg visszavételéről szóló hírt.

⁵⁴ *Marghiloman* 1927. 486. o.

⁵⁵ *Marghiloman* 1927. 488. o.

⁵⁶ *Duca* 1993. 234–235. o.

⁵⁷ Victor Verzea a Román Posta és Távíró Rt. vezérigazgatója. Vö. *Kosztá* 2010.

⁵⁸ *Marghiloman* 1927. 479–480. o.

A historiográfia erről mélyen hallgat, nem ez a kommunikációs fősodor. A központi hatalmak mellett agitáló Petre Carp⁵⁹ „kemény különvéleményét” emeli ki az általános kontextusból. Az informális az előző mondatban a kulcsszó. A király nem tanácskozní kívánt az augusztus 14-én (27-én), vasárnap délelőttre, levélben meghívott egykori és időbeli notabilitásokkal, hanem bejelentette,⁶⁰ hogy: „megfontolta stb. ... és a kormányával egyetértésben⁶¹ eldöntötte”, hogy háborúba megy, a jelenlévők támogatását kérve a fegyverek sikerre segítéséhez. Csak magánfeljegyzésben (Take Ionescu,⁶² Duca II. 159–175. oldal, Filipescu 243–245. oldal, Marghiloman 148–153. oldal) és emlékiratokban tudunk arról, hogy mi és hogyan történt ezen a koronatanácson.⁶³

A történész Ioan Constantin Filitti (1879–1945) naplója az egyetlen olyan általam ismert forrás, amely expressis verbis leírja, hogy: „Regele însă a venit cu un *fait accompli* [kiemelés a szövegben], declarând că ratifică actele guvernului său, adică aranjamentele cu Quadrupla.”⁶⁴ Poklewski-Koziell bukaresti cári követ is a tanácskozás informális jellegét és a királyi bejelentést emeli ki másnapi, titkosított távirati jelentésében.⁶⁵

Érdekes részlet, amit többen is érdemesnek tartanak feljegyezni: Brătianu miniszterelnök summás tájékoztatója, amelyben kibeszéli az augusztus 4-én/17-én aláírt titkosított (VII. §), új szövetségi szerződés fontos részeit: „Csak Ausztria–Magyarországnak üzenünk hadat (II.§); megkapjuk Erdélyt, a Bánátot, a Körös-vidéket, a történelmi Máramaros északi részét és Bukovinát a Prutig (III. és IV.§); az aláíró nagyhatalmak szavatolják határaink változatlanágát (I.§) és a velük azonos jogállást a majdani békekongresszuson (VI.§).”⁶⁶

A nagyhatalmakkal azonos jogállás az, ami nóvum az 1914. októberi orosz–román egyezményhez képest, és ami elérhető közelbe hozta a Román Királyság európai közep-hatalmi reményeit. Ez volt a tétje annak a diplomáciai játszmának, amelyben mi nem lehettünk partnerek.

Burián Istvánnak a hadüzenet hírére reagáló feljegyzése – megítélésem szerint némi kritikával ugyan, de – hibátlan elemzése a helyzetnek: „A román viszony fejlődése kényszerhelyzethez volt kötve. Romániával szövetkezni, azt nagyra növesztetni, reá számítani

⁵⁹ Petre P. Carp (1837–1919) román politikus, diplomata, 1907 és 1916 között a konzervatív párt elnöke, 1910. december 29. és 1912. március 28. között miniszterelnök.

⁶⁰ Hatásköre Románia 1866-os alkotmányának 93. cikkelye értelmében. P. P. Carp elmondta a Házban, hogy: „A külpolitika nem az ország dolga, a külpolitika a királyé...” *Bulei* 2013. 43. o.

⁶¹ Az alkotmány 92. cikkelye szerint: „a király egyetlen okirata sem kényszerítő értékű, ha azt egy miniszter ellen nem jegyzi, aki így annak a felelősségét is átvállalja.” *Dinu* 2009. 184–188. és 195–197. o. Kormányülés nem volt! Az udvari könyvtár igazgatója és Barbu Știrbei közeli munkatársa, Gheorghe Teodorescu Kirileanu (1872–1960) emlékiratából tudjuk, hogy a király születésnapján, 1916. augusztus 11/24-én – eddig példátlanul – az ebédre meghívott udvarlókat két csoportban fogadták. Külön a kormány tagjait és külön mindenki mást. *Kirileanu* 2013. II. k. 222–224. o.

⁶² *Adevărul*, XXXIV. 1921. február 23.

⁶³ *Mamina* 2015. 53–87. o.

⁶⁴ A király kész tényként bejelentette, hogy megerősíti kormánya tárgyalásait az antanttal.

⁶⁵ 550. sz. 1916. augusztus 15/28-ra keltezett távirat. Közli *Guzun* 2016. 316–319. o.

⁶⁶ A szerződés és a katonai egyezmény szövegét magyar fordításban közli Az első világháború. 2009. 91–94. o. Adalékként annyit még, hogy a politikai megállapodás szövegének eredetije csak kézírásban készült úgy, hogy minden aláíró maga, vagy írnoka másolta át. Poklewski-Koziell a fogalmazvánnyal követtársaihoz, a datálás napján a többiek által átmásolt és aláírt szövegekkel Vintilă Brătianu házában találkozott a miniszterelnökkel, aki konspirálva, I. G. Duca társaságában érkezett meg és utolsó aláíróként az ellátta kézjegyével. *Duca* 1993. II. k. 143–146. o.

naivság volt, N[émetor]szág részéről a Hohenzollern félreértésből magyarázható, a mi politikánkra nézve megbecsáthatatlan... Világos volt, hogy R[ománia] ezt az egyetlen alkalmat régi álmainak megvalósítására elmulasztani nem fogja és cselekvéseit csakis megfigyeléseitől teszi függővé. Vezérfonalként hozzájárult Brătianu személyes erős hite az Entente diadalában. Megingatni ezt a hitet nem lehetett, mert az száraz számításon alapult, melyet önbizalmunkkal kikezdeni nem tudtunk... A vezérelv az volt: el nem kezdeni a harcot, amíg veszéllyel jár, de jókor jönni, hogy a követelt területeket R[ománia] maga foglalja el...⁶⁷

A „történelmi döntés” első, nyilvános indoklása a király rövid trónbeszédében, részleteiben Brătianu miniszterelnök felszólalásában hangzik el Iași-ban, az 1916. december 16-ára összehívott román parlament ülészakán. Idézem szó szerinti fordításomban minden egyéb következtetés helyett az eddigiek összefoglalójaként:

„Uraim, mi, amikor elköteleztük magunk a hármasszövetségnek kijelentettük, hogy az európai béke és egyensúly megőrzése okán tesszük. Elfajtottuk nemzeti álmainkat, mert Ausztria–Magyarországot az európai stabilitás tényezőjének fogadtuk el. Az is igaz viszont, hogy vele szövetségbe lépünk, akkor megszűnhet magyarországi nemzetársaink üldöztetése. Reményeink hiábavalónak bizonyultak.

Az utóbbi időkben Ausztria–Magyarország és politikája sem a békét sem az európai egyensúlyt nem szolgálta.

1913-ban volt szerencsém Németország bukaresti követének elmondani, hogy a »közöttünk lévő írott megállapodások bármit is tartalmaznak, tudomásul kell vennie, hogy Ausztria–Magyarország jelenlegi helyzetében, és a határain belül élő románok iránti politikája okán nem talál ma olyan politikust Romániában, aki ezeket a megállapodásokat figyelembe venné.« (Taps.)

Közvetlen nemzeti érdekeink ellenére, átmenetileg elfogadtuk közvetlen nemzeti érdekeink dacára, európai szükségként Ausztria–Magyarország létét. Ahogy előljáróban elmondtam, meg kellett volna tudni maradnia Európa egyensúlyi tényezőjének, következésképpen ezt elsősorban csak hatalmi tényezőként tehetette. Ausztria–Magyarország története viszont egyre inkább belharcolt látat, amelyek szétzilálják az ország fejlesztésének és életének alapvető erőit...

Íme, milyen megfontolásokból a jövő Európája nem alapozhat az osztrák–magyar folyamatra. Nem vagyunk mi elég nagy ország ahhoz, hogy mi kezdeményezzük a nagy európai folyamatok irányváltását. De kutya kötelességünk, hogy biztonságunk, és további fejlődésünk érdekében ott legyünk minden olyan változási folyamatban, ahol nemzeti érdekeink és a bennünket megillető jogos követeléseink megjeleníthetők.

Az osztrák–magyar Vörös Könyvben pimasz merészségnek minősítik, hogy az osztrák–magyar követnek semlegességi helyzetünkben még elmondtuk, hogy Erdély mindenképpen minket illet. (Taps.)

Következésképpen nem lehet más politikánk, mint amit eddig is követtünk: világosan kimondani, hogy Európa új helyzetében melyek a bennünket jogosan megillető követeléseink. Ha akkor nem azt tesszük, akkor a románok valóban árulók lettek volna, nemzet-árulók, árulók azoknak az érdekeknek, amelyek azt célozzák, hogy ebben a régióban, az

⁶⁷ MREZSLT 45. o. Burián István iratai 61/b. 13. A napló kiadásában a 235. jegyzet is idézi. Az ott idézett részlet utolsó mondata az én idézetemből hiányzik, mert a helyzetre nem releváns.

európai civilizáció, a béke biztosítása és a jövő fejlődés szolgálatában legyen egy életerős és egészséges nép. (Hosszantartó taps.)

Uraim, hogy követeléseinket biztosítsuk az európai nagyhatalmakkal olyan megállapodásokat kötöttünk, amelyek ezek legitimitását elismerik.

Bármennyire nagy a fájdalomunk ma, s amit ugyanolyan mélyen érzünk, mint mind fia ennek az országnak, s még akkor is, ha lelke mélyén olykor kételkedem is, hogy a háborúban a végső győzelem kárpótol bennünket és ellentételezi ezeket a fájdalmakat, ha nem így hinném, azt gondolom, hogy áldozatunk nem hiábavaló, mert általa beégettük Európa lelkiismeretébe a románok jogait ezen a földön. (Hosszantartó, viharos taps.)

Benne volt az ösztöneinkben a nemzeti egység vágya, mostantól fogva ez nyilvánosan megjelenik és elismerésre került Európában, azokban a nemzetközi megállapodásokban, amelyek ma már történelmi tények. (Hosszantartó taps.) Bármennyire gyötrelmes és áldozatos ennek a folyamatnak minden napja, a világ által tudomásul vett és elfogadott célkitűzéseink egyetlen végkifejlet felé haladhatnak, s ez a megvalósulásuk. (Taps.)

Ilyen megfontolásból meggyőződésem, hogy követeléseink kiemelt érdekei Európának. Csak nemzeti állam lehet békés, erőteljes fejlődés élettere. A szövetségeseink, a mi győzelmünk nem csak az egyesült erők természetes sikere, hanem történelmi szükségszerűség mindenki számára, aki úgy gondolja, hogy az emberiség sorsa az előbbre haladás. Csak a szövetségeseink győzelme szavatolhatja Szerbia és Románia, Belgium sorsát, Olaszország és Franciaország nagyhatalmi jövőjét. Ki gondolhatja azt, hogy a civilizált Európának ezeket a szükségszerű folyamatait elrombolhatja egyetlen ország és három csatlósa?"

Korábban ezt nem lehetett így kommunikálni, később más szempontok adták kézbe a tollat. A Nagy Háborút követő román politikai történetírás és a historikus közbeszéd szükségesnek látta, hogy az éppen aktuális környezeti helyzethez igazítsa ezt a történetet. A mi politikai irodalmunk is besegített a Trianon-történettel, aminek a legfőbb emléke – és máig téma – Erdély. A román historiográfia így aztán bejegelt a témában néhány sztereotípiát, amelytől nem tud megválni. Egyike a Dácia vízióból fakadó, a közbeszédben: a nemzeti egység megalkotásának örökös vágya. Az idő múlásával politikai szlogenné torzul, mint végső motivációja, a jóakaró semlegességet vállaló, „Fegyverre fel!” izgalomnak. Mi a sajtós benne? Hogy magyarázni, értelmezni kellett a köznek.

A máig (és a magyar történetírásban) is idézett szerző, Kirițescu⁶⁸ három alfejezetben értelmezi „hazafias nevelés” szándékával, a vágyhatárok közé került ifjú nemzedék számára előbb 1921-ben, majd 1925-ben bővített és átdolgozott kiadásban megjelent könyvében⁶⁹ a történelmi gyökereket; az egykori Dácia örökében örökjogon értelmezve az osztrák–magyar tartományokban élő román nemzetelemek, de leginkább Erdély és a Román Királyság együvé tarozását.

Csak hogy Erdély kakukktójás a fészekben, Dél-Bukovina és a Prut folyón túli tartományok csakugyan örökös moldvai részek, bár kényszerű különélésük egyre messzebb sodorta azokat egymástól. Következésképpen csakugyan magyarázni, értelmezni kellett,

⁶⁸ Constantin Kirițescu (1876–1965) román természettudós, publicista és történész, a Román Tudományos Akadémia tagja.

⁶⁹ Kirițescu 1925.

az Ó-királyságbeli román parasztnak, hogy milyen fokon rokon a bukovinai, az erdélyi és a bánáti román nemzettestvérrel, s azt Kirițescu ragyogóan meg is teszi.

Tíz évvel korábbi, évfordulós vitán⁷⁰ véltem először kihallani valamelyes szemléletváltást, ami idő teltével sajnos közömbösségre váltott. Feltételezem, hogy a disszonanciái miatt.

Egy középkorász, a román hadtörténeti folyóirat szerkesztői kollégiumának tagja, Sergiu Iosipescu mondta el, miután *emlékeztette* a jelenlévőket arra, hogy Bernard de Montfaucon óta a történelmet a források kritikai elemzése és közzététele teszi tudománygyá, hogy a Román Királyság háborúba kezdése nem egyszerűen helyzet adta döntés, hanem a ma ismert források tanúsága szerint soktényezős folyamat, árnyaltabb történet. Azóta kinyíltak a levéltárak, az elérhető (francia, angol, belga és természetesen román) új forrásokat is beépítve, a különböző társadalmi igényekhez igazodó irodalom kritikai újraértelmezésével van esély arra, hogy háborútörténetünkben, mint egy óriáskirakósban minden a helyére kerüljön.

Ez egyféle magyarázat arra is, hogy a román történeti irodalomban egyetlen összegező elemzés jelent meg a centenáriumok ideje közben: Glenn E. Torrey⁷¹ angol nyelvű könyvének román fordítása.⁷²

Röviden összegezve, megfontolásra ajánlom a téma újragondolásához: 1. Románia hadba lépése a politikai elit egy szűk csoportjának (*decision making team*) a döntése; 2. a végső döntés indoklása a politikai elit sajátos értelmezésében megfogalmazott és kikommunikált nemzeti érdek (a nemzeti állam megeremtése); 3. s mert, hogy a politikai elit racionális szereplő, a döntés csak költség/eredmény típusú érvrendszerben releváns, vagyis kizárt bármi szubjektív felhang (a király: „Ha háborúba megyünk, azt nem Oroszországért tesszük és nem az úgynevezett erdélyi testvérekért!”); 4. ettől kezdve a háborúba lépés éppen úgy lehetséges az erősebbnek vélt szereplő, mint ahogy a vesztesre álló oldalán, a cél az általános erőegyensúly elbillentése, vagy – ha tetszik – a megváltoztatása. (A Román Királyság háborúba indulása nem változtatta meg lényegében az erőegyensúlyt, de beváltotta Bismarck herceg 1868. évi jóslatát: „Románia délkelet Európa Belgiumává kell, hogy váljon. A lehető legjobb kapcsolatokra kell, törekedjék szomszédjaival és türelmesen meg kell várnia, hogy az Európa-fáról az asztalára hulljon az érett gyümölcs. Tilos éretlenül azt begyűjteni! Ugyanolyan jó viszonyban kell, hogy legyen minden nagyhatalommal, és ha eljön az idő, amikor minden összeomlik, a biztos győző hatalom oldalára kell, hogy álljon.”⁷³)

⁷⁰ Vö. Occasional Paper, 6th Year, 2007. No. 9. ISPAIM București.

⁷¹ A kaliforniai Torrey (1930–) fél százada a téma – Gordon Wright és Charles Jelavich ösztönzésére – levéltári kutatója és számos rész tanulmány közlése után (1966-ban három, román nyelven) véleményem szerint legjobb összegező. Sajnos Kirițescutól ő sem tud az alapvető kérdésben (irredenta, szövetségesek támogatása, Sarraill-ügy stb.) elszakadni.

⁷² Torrey 2014.

⁷³ A idézetet a *Le Peitit Journal* 1914. augusztus 27-i, reggeli párizsi kiadása a *Zukunft* német szocialista lapban megjelent írással együtt vette át.

BIBLIOGRÁFIA

- Afflerbach* 1966. *Holger Afflerbach*: Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich. München, 1966.
- Az első világháború 2009. *Az első világháború*. Szerk. *Szabó Dániel*. Budapest. 2009.
- Balan* 2016. *Iana Balan*: Rusia și neutralitatea României. Convenția din 1914. In: România și statele vecine la începutul primului război mondial. Viziuni, percepții, interpretări. Iași, 2016.
- Brătianu* *Gheorghe I. Brătianu*: File rupte din cartea războiului. București, [é. n.]
- Bulei* 1981. *Ion Bulei*: Arcul așteptării. 1914–1915–1916. București, 1981.
- Bulei* 2013. *Ion Bulei*: În vechiul regat. București, 2013.²
- Burián* 1999. *Báró Burian István naplói 1907–1922*. Budapest, 1999.
- Cantacuzino* 2014. *Sabina Cantacuzino*: Din viața familiei Brătianu 1914–1919. București, 2014.
- Căzan – Zoner* 1979. *Gh. Căzan és Rădulescu-Zoner*: România și tripla alianță 1878–1914. București, 1979.
- Conrad* 1922. *Feldmarschall Conrad*: Aus meiner Dienstzeit. II. Bd. Wien, 1922.
- Cramon* 1922. *August von Cramon*: Unser Österreichisch-Ungarisch Bundesgenosse im Weltkriege. Berlin, 1922.
- Cristescu* 2015. *Scrisorile Regelui Ferdinand al României*. Szerk. és bev. *Sorin Cristescu*. I. k. Târgoviște, 2015.
- Diamandi* 1929. *Constantin Diamandi*: Ma mission en Russie 1914–1918. I. k. La tragédie d'une conscience royale. *Revue des deux mondes*, Février 1929.
- Dinu* 2009. *Rudolf Dinu*: King Charles I and decision Making Process int he Foreign Policy befor the First World War. In: Studi italo-romeni. *Diplomacia e societá. 1879–1914*. București, 2009.²
- Diplomáciai ügyiratok 1916. *Diplomáciai ügyiratok Ausztria–Magyarországnak Romániához való viszonyáról az 1914. évi július hó 22-től 1916. évi augusztus hó 27-ig terjedő időben*. Budapest, 1916.
- Duca* 1993. *I. G. Duca*: Memorii. Neutralitatea. Partea a II-a (1915–1916). Timișoara, 1993.
- Falkenhayn* 1920. *Die Oberste Heeresleitung 1914–1916 in ihren wichtigsten EntschlieÙungen von Erich v. Falkenhayn*. Berlin, 1920.
- Fiedler* 2010. *Harald Fiedler*: Die Krisen der Mittelmächte im Frühjahr 1915. (Akadémiai doktori disszertáció.) Wien, 2010.
- Foerster* 1938. *Wolfgang Foerster*: Mackensen. Briefe und Aufzeichnungen. Leipzig, 1938.

- Galántai* 2001. *Galántai József: Magyarország az első világháborúban.* Budapest, 2001.
- Guzun* 2016. *Vadim Guzun: Întrarea României în primul război mondial: negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse, 1914–1916.* Cluj-Napoca, 2016.
- Kirişescu* 1925. *Constantin Kirişescu: Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919. I. k.* Bucureşti, 1925.
- Kosztá* 2010. *Kosztá István: Nem (csak) Erdély volt a tét. Csíkszereda–Budapest, 2010.*
- Kosztá* 2014. *Kosztá István: „A sors kereke a végzetre forog?” I. Könyv – Sodrásban. Csíkszereda, 2014.*
- Ludendorff* 1919. *Erich Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen 1914–1918.* Berlin, 1919.
- Magnus* 1917. *Leonard A. Magnus: Roumania’s Cause & Ideals.* London, 1917.
- Mamina* 2015. *Ion Mamina: Consilii de coroană.* Bucureşti, 2015.
- Marghiloman* 1927. *Alexandru Marghiloman: Note politice 1897–1924. Vol. I–II.* Bucureşti, 1927.
- Müller* 1959. *G. A. von Müller: Regierte Der Kaiser? Göttingen, 1959.*
- Netzhammer* 2005. *Raymund Netzhammer: Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naţionale şi religioase. Vol. I.* Bucureşti, 2005.
- Paléologue* [é. n.] *Maurice Paléologue: A cár országa a nagy háborúban. II. k. Ford. Fóti J. Lajos és Révay József. [é. n.]*
- Rosetti* 1997. *Radu R. Rosetti: Mărturisiri (1914–1919).* Bucureşti, 1997.
- Rudeanu* 1989. *General Vasile Rudeanu: Memorii din timp de pace şi război.* Bucureşti, 1989.
- Szazonov* *Sz. D. Szazonov: Végzetes évek.* Budapest, [é. n.]
- Sziji* 2000. *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Sziji Jolán, szerk. Ravasz István.* Budapest, 2000.
- Torrey* 1973. *Glenn E. Torrey: Romanian’s decision to intervene: Bratianu and the entente, June–July 1916. Rumanian Studies. Vol. II. (1971–1972).* Leiden, 1973.
- Torrey* 2014. *Glenn E. Torrey: The Roamniain Battlefrnt in World War I. Lawrence (Kansas), 2012. Román nyelven: România în primul război mondial.* Bucureşti, 2014.
- Uribes* 1968. *Ester Uribes: „La rencontre de Constantza du 14 juin 1914”. Revue Roumaine d’Histoire, VII. (1968) 233–246. o.*
- Werkmann* 1931. *Karl Freiherr von Werkmann: Deutschland als Verbündeter. Kaiser Karls Kampf um den Frieden.* Berlin, 1931.

István Koszta

ROMANIA'S DAY. ROMANIA ENTERS THE WAR

Abstract

Instead of the usual topic introduction, the author shares some of his experiences he gathered during his research (which he did for the last chapter of his book with the working title Transylvania in the War) which help to identify the real motives behind the war declaration. He endeavours to offer the topic for rethinking, using lesser known or unknown, sometimes neglected archival documents, quoting from the private correspondence of the Romanian king and his entourage, and exploiting the sources of the so-called decision making team which are available for researchers as well. The author's argument is that the Romanian Kingdom's decision of entering the war was not a decision simply coming from the situation but the result of a multi-factor process, and, as such, a nuanced story. If the author understands the Parliament briefing of the Romanian Prime Minister on the arguments of Romania's Day of December 1916 correctly, then he thinks that the key to the solution may lie in Piedmont's Case.

István Koszta

ROMANIA'S DAY. DER KRIEGSEINTRITT RUMÄNIENS

Resümee

Anstelle der üblichen Vorstellung des Themas möchte ich inmitten meiner Forschungen, im Rahmen des möglichen Umfangs, einige Erfahrungen vermitteln, die ich anlässlich des Schlusskapitels meines in Vorbereitung befindlichen Buches Erdély a háborúban [Siebenbürgen im Krieg] gemacht habe, um die wahren Beweggründe der Kriegserklärung zu verstehen. Unter Verwendung weniger oder überhaupt nicht bekannter, gegebenenfalls vernachlässigter Archivdokumente, aus der Privatkorrespondenz des Königs von Rumänien und seines Umfelds zitierend bzw. unter Verwendung der heute bereits den Forschern zugänglichen Quellen des sog. Decision Making Teams versuche ich zu empfehlen, das Thema neu zu durchdenken: Dass nämlich der Kriegseintritt des Königreichs Rumänien nicht einfach eine Entscheidung aus der Situation heraus war, sondern ein durch viele Faktoren beeinflusster Prozess, eine facettenreichere Geschichte. Wenn ich den Bericht des rumänischen Ministerpräsidenten im Parlament im Dezember 1916 über die Argumente des Romania's Day richtig interpretiere, so bin ich der Ansicht, dass der Fall Piemont des Rätsels Lösung sein könnte.

István Koszta

ROMANIA'S DAY. LA ROUMANIE ENTRE DANS LA GUERRE

Résumé

Au lieu de l'introduction habituelle du sujet, je préfère partager quelques expériences acquises lors de mes recherches (pour le dernier chapitre de mon ouvrage au titre provisoire « La Transylvanie dans la guerre ») dans le but d'éclairer les motivations réelles de la déclaration de guerre. C'est en m'appuyant sur des documents d'archives peu connus, inconnus ou négligés, des correspondances privées du roi de Roumaine et de son entourage ou encore sur des sources de la decision making team aujourd'hui disponibles pour les chercheurs que je tente d'argumenter en faveur de la révision du sujet, car l'entrée en guerre du Royaume de Roumanie ne fut pas simplement une décision dictée par la situation, mais un processus multifactoriels, une histoire plus nuancée. Si mon interprétation est la bonne quant aux explications fournies sur la Romania's Day par le premier ministre roumain au Parlement en décembre 1916, je pense que c'est le cas de Piémont qui permet de résoudre l'énigme.

Иштван Коста

ROMANIA'S DAY. РУМЫНИЯ ВСТУПАЕТ В ВОЙНУ

Резюме

Вместо обычного в этих случаях изложения темы, в моих исследованиях (к последней главе моей книги с рабочим названием Трансильвания в войне) я хотел бы поделиться собранными мною опытами – придерживаясь рамок данного объема – с некоторыми из них для истолкования реальных мотиваций объявления войны. Ссылаясь на частные переписки румынского короля и его окружения малоизвестные или совсем не известные, случайно игнорированные документы архива, и используя доступные для исследователей источники так называемой команды принятия решений decision making team я пытаюсь предложить для дальнейшего переосмысливания эту тему, то есть, что вступление Румынского Королевства в войну было не просто принятое решение данного обстоятельства, но многофакторный процесс, более оттеночная история. Если я правильно понимаю, парламентский брифинг главы румынского правительства проходивший в декабре 1916 года об аргументах Дня Румынии (Romania's day), то я думаю, что ключом к разгадке может служить случай Пьемонта. Kovács Vilmos